

TARPUKARIO LIETUVOS
POLITINIŲ IR SOCIALINIŲ
AKTUALIJŲ PATEIKIMAS
ŽYDŲ DIENRAŠTYJE

DI JIDIŠE ŠTIME

(DI YIDISHE SHTIME) © Larisa Lempertienė

ĮVADAS

1919 m. liepą dienraštyje *Lietuva* buvo rašoma¹:

„Tvirčiausias Vyriausybės ginklas su visais Lietuvos priešininkais kovoti – tai kostipriausia visos tautos parama, reiškiamą ne tik žodžiais, manifestacijomis ar mitingais, bet ir darbais. <...> Lietuvos valstybė tiki, kad visi valstybės piliečiai, kurios tautos ir kurio luomo jie tik būtų... remis ir dirbs mūsų brangios tėvynės laisvei ir laimei...“²

Tame pačiame numeryje apžvalgoje „Iš laikraščių“ pranešama apie Kaune liepos 21 d. pradėtą leisti laikraštį *Di yidishe shtime* (*Di Jidiše štime*; liet. *Žydų balsas*)³ bei cituojami jo pirmojo numerio straipsniai, kurių vieno pabaiga tokia:

„Tikimės, kad laisva Lietuva patenkins mūsų politikos reikalus ir tuo būdu sudarys mūsų tautos gyvavimui tinkamų sąlygų. Todėl mūsų laikraščio uždavinys raginti savuosius stot į darbą drauge su lietuvių demokratija, kad įkurtum nepriklausomą Lietuvos valstybę.“⁴

Atrodytų, šiose ištraukose pateikta ideali valstybingumo reikalavimų ir pilietinio susivokimo dermė, vienos iš krašto tautų atsidavimas šalies aukščiausiems siekiams, o sykiu šalies vadovybės, jos oficiozo vaidmenyje, suvokimas ir įvertinimas tokio pasiryžimo (tai rodo ir *Lietuvos* pastangos išversti žydų laikraščio tekstą). Nors ir *Lietuva*, ir *Di yidishe shtime* savo minėtuose pranešimuose pabrėžia politinio sąmoningumo prioritetą, akivaizdu, kad kalbėdami apie žydų bendruomenę abu dienraščiai tikru idealu laiko jos atsidavimą Lietuvos gyvenimo pažinimui ir visavertį dalyvavimą jame. Šio straipsnio uždavinys – dienraščio *Di yidishe shtime* turinio analizė, kurios tikslas – suprasti, ar minėtasis vaizduojamas idealas atitiko tikrovę, kokiomis priemonėmis naudotasi siekiant jį įgyvendinti, kaip ir kiek *Di yidishe shtime* atspindėjo svarbias to meto politikos ir ideologijos gaires, šalies socialines problemas, kultūrą ir žydų bendruomenės integracijos problematiką.

¹ Čia ir toliau tarpukario lietuviškų spaudinių kalba netaisyta.

² Nepasirašytas redakcinis straipsnis, 1919 m. liepos 29 d., nr. 163, p. 1. Toliau nepasirašytos publikacijos pateikiamos nurodant vien jų pavadinimą.

³ Leidinių bei straipsnių jidiš ir hebrajų kalbomis pavadinimai perteikiami pagal JIVO transliteracijos sistemą (žr.: What is Yiddish? Alef-beys (Yiddish alphabet) and transliteration chart. – http://www.yivoinstitute.org/yiddish/alefbey_fr.htm).

⁴ *Lietuva*, 1919, liepos 29, nr. 163, p. 2.

Lietuvos sionistų organizacijos⁵ dienraštis *Di yidishe shtime* buvo leidžiamas Kaune 1919–1940 m.⁶, tarpukario Lietuvoje jis buvo vienas iš ilgiausiai leistų ir skaitomiausių tarp reguliariai ir nereguliariai leistų žydų periodinių leidinių⁷. *Di yidishe shtime* plačiau nei kituose leidiniuose buvo pristatomas šalies ir žydų bendruomenės gyvenimas⁸. Šis dienraštis jidiš kalba iki šiol daugelyje tyrimų buvo naudojamas kaip šaltinis, bet nebuvo savarankiško tyrimo objektas. Kai kurių žydų periodinių leidinių, tarp jų lietuvių kalba leistų Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos savaitraščio *Apžvalga* (1935–1940 m.) ir dienraščio *Di yidishe shtime* mėnesinio priedo *Mūsų garsas*⁹ (1924–1925 m.) medžiaga šiame straipsnyje naudojama palyginimo tikslais.

Straipsnyje beveik nebus paliesta nemažai nagrinėta ir tebenagrinėjama tarpukario lietuvių ir žydų santykių bei lietuvių nuostatų žydų atžvilgiu problema¹⁰: dėmesys bus skirtas ne tam, ką lietuviai žinojo, mąstė ir viešai sakė apie žydus¹¹,

⁵ Išleidimo duomenyse lietuvių k. – „Lietuvos sionininkų organizacija“.

⁶ Leidimo pradžioje pasikeitė keli redaktoriai (Leibas Garfunkelis, Izraelis Izidorius Eljašėvas, Izidorius Leizerovičius, Mozė Kleinmanas); nuo 1925 m. redaktorius Ruvinas Rubinšteinas. Žr. *Mark Y. Yidishe periodishe oysgabes in lite* (liet.: Lietuvos žydų periodiniai leidiniai) // *Zamlbukh lekhnoved dem tsvey hundred un fuftsikn yoyvl fun der yidishe prese* (liet.: Straipsnių rinkinys žydų spaudos 250-metinėms paminėti) / Ed. Y. Shatzki. New York, 1937, p. 252–253. 1934–1940 m. buvo leidžiamas *Di yidishe shtime* vakarinis priedas *Hayntige nays* (liet.: Šios dienos naujienos).

⁷ Apie tarpukario Lietuvos žydų periodiką taip pat žr.: *Feygelman N., Fishman D.E. Reshime yidishe periodishe oysgabes in der umophengiker lite 1919–1940* (liet.: Žydų periodinių leidinių nepriklausomoje Lietuvoje registras, 1919–1940) // *YIVO Bleter*, Naye series, vol. II. New York, 1994; Lita. *Pinkas hakehilot* (Lietuva. Bendruomenių metraštis / Eds. D. Levin, J. Rosin. Jerusalem, 1996, p. 58–61, 537–538).

⁸ Žr. specifiniam skaitytojui ar tikslinei auditorijai skirtus leidinius: *Arbeter tsaytung* (liet.: Darbininkų laikraštis), Kaunas, 1921–1926; *Der bal-meloche* (liet.: Amatininkas), Kaunas, 1925; *Der yidisher kooperator* (liet.: Žydų kooperatininkas), Kaunas, 1921–1931; draugijos „Tarbut“ (liet.: „Kultūra“) dvisavaitinis žurnalas *Netivot* (liet.: Taka), Kaunas, 1926–1930; religinio judaizmo problematikai skirtas Vilijampolės-Slabados ješivos žurnalas *Kneset yisrael*, Telšiai, 1938–1940; *Haneeman* (liet.: Ištikimasis) Telšiai, 1928–1931 ir kt.; taip pat plačios problematikos, bet trumpaamžiai leidiniai hebrajų k., pvz.: *Hashachar* (liet.: Aušra), Kėdainiai, 1926; *Olamenu* (liet.: Mūsų pasaulis), Kaunas, 1932–1933; *Hamedina* (liet.: Mūsų tėvynė), Kaunas, 1940 ir kt. Žinoma, ir straipsnyje neanalizuojamuose leidiniuose neretai aptinkamas Lietuvos gyvenimo aktualijų aptarimas (pvz., *Kohenas M.* Nepriklausomoji Lietuva ir žydų autonomija (hebr.: Lita haacmait veotonomiya yehudit) // *Netivot*, 1928, vasario 21, nr. 27–28); Emilio Šneiderio (Ricelių pradžios mokyklės mokytojo, Liškiavos šaulių būrio nario) – „Atgimimo keliais (lietuvių literatūros dvidešimto jubiliejaus proga)“ (hebr.: „Bintivot hatkuma (leyovel haesrim lesifrut halitait)“ // *Hed Lita* (liet.: „Lietuvos aidas“), 1924 m. gegužės 21 d., nr. 10, ir kt.

⁹ Leidimo pradžioje (pirmieji du numeriai) – *Mūsų žodis*; dėl sutapimo su Evangelikų-reformatų draugijos leidinio pavadinimu, jis pakeistas. Žr. *Mūsų garsas*, 1924, kovo 5, nr. 1, p. 1.

¹⁰ Be šiame straipsnyje cituojamų darbų šia tema minėtini: Katalikų Bažnyčia ir lietuvių-žydų santykiai [konferencija] // *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, XIV. Vilnius, 1999; *Kaubrys S.* National Minorities in Lithuania. Vilnius, 2002; *Truska L., Vareikis V.* Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje. Vilnius, 2004.

¹¹ Lietuvių ir žydų santykių ir antisemitizmo problematiką nuosekliai gvildeno minėti žydų leidiniai lietuvių kalba: *Apžvalga* ir *Mūsų garsas*. Jie iš dalies galėjo patenkinti ir lietuvių domėjimąsi

o iki šiol nepakankamo dėmesio sulaukusiam klausimui: ką žydai žinojo apie Lietuvą ir lietuvius, kiek domėjosi bendromis krašto problemomis. Tiksliau, kad susiaurintume problemą iki įmanomos aptarti viename straipsnyje – kaip šį domėjimąsi atspindėjo ir koku mastu jį skatino ir formavo specifiškai kreipęsis į žydų bendruomenės skaitytojus leidinys *Di yidishe shtime*.

Di yidishe shtime save pozicionavo kaip visų pakraipų Lietuvos sionistų leidinį, tačiau jame lietuviškos tematikos dalis yra ne mažesnė nei pranešimų iš Palestinos. Tai neturi stebinti: sionistų partijos ir jų frakcijos buvo viena aktyviausių Lietuvos žydų politinių jėgų, kuri reiškėsi tiek Lietuvos, tiek Lenkijos seime bei dalyvavo daugelio Lietuvos miestų politiniame gyvenime. Pabrėžtina tai, kad tarptautinės, krašto bei Kauno miesto žinios šiame dienraštyje pateikiamos labai gausiai, objektyviu tonu, neakcentuojant žydų bendruomenės interesų (pastarajam tikslui buvo skirta nuolatinė antro ar trečio puslapio rubrika „Žydų naujienos“)¹².

Lietuvos gyvenimas *Di yidishe shtime* puslapiuose buvo pristatomas kryptingai: nuosekliai atspindima valstybės politika, šalies institucijų veikla, socialinis ir kultūrinis gyvenimas.

PAGRINDINĖ DIENRAŠČIO TEMA: LIETUVOS VIDAUS IR UŽSIENIO POLITIKA

Nuo savo leidimo pradžios pirmus puslapius *Di yidishe shtime* skyrė svarbesniems šalies įvykiams. 1920 m. pradžioje tik keturis puslapius turėjęs dienraštis reguliariai spausdino į Kauną persikėlusios Lietuvos Tarybos veiklos kroniką ir posėdžių ataskaitas¹³.

Ypač kruopščiai parengtos 1920 metų publikacijos, skirtos Steigiamajam Sei-

žydų gyvenimu ir kultūra, o kartkartėmis tapdavo ir lietuvių pasisakymų apie žydus vieta. Žr.: *Aničas J.* Lietuvos žydų karių sąjungos kultūrinė veikla 1933–1940 m. // Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki Katastrofos [mokslinės konferencijos medžiaga]. Vilnius, 1991, p. 203–206; *Vaičėnonis J.* Prisiekę Adonojo vardui // Lietuvos žydai / Parengė L. Gudaitis. Atspaudas iš: Darbai ir dienos. Kaunas, 2003, t. 3, p. 73; *Zingeris E.* Mūsų garsas ir Herbačiauskas J. Gimtasis kraštas, 1987, birželis, nr. 6, p. 2.

¹² Plg.: „Sionininkų Draugijos Lietuvoje Centro Komiteto“ 1924–1926 m. Kaune leistas dvisavaitinis žurnalas hebrajų kalba *Hed Lita* (liet.: *Lietuvos aidas*) / Red. D. M. Lipmanas nuolatinėje pirmo ar antro puslapio rubrikoje „Stebėtojas“ (hebr.: „Hatsofe“) nuosekliai ir pabrėžtinai pateikdavo aktualias Lietuvos vidinės politikos naujienas būtent jų aktualumo žydų bendruomenei atžvilgiu.

¹³ Pvz.: Di rede fun forzitser fun medine-taribe vegn memler kant (liet.: Tarybos pirmininko kalba apie Klaipėdos kraštą), 1920 m. sausio 22 d., nr. 19, p. 3; In medine-taribe (liet.: Taryboje), sausio 26 d., nr. 22, p. 2; Di zitsung fun medine-tarybe (liet.: Tarybos posėdis), sausio 28 d., nr. 24, p. 3; In medine-taribe (liet.: Taryboje), sausio 29 d., nr. 25, p. 2–3, tęsinys vasario 1 d., nr. 27, p. 2 ir vasario 2 d., nr. 28, p. 3, ir kt.

mui¹⁴. Išsamiai referuojant jo veiklą¹⁵ žydų delegatų pasisakymai nebuvo išskiriami iš bendrų reportažų. Antrojo ir Trečiojo Seimo darbas pristatomi taip pat išsamiai: prieš Seimą (1923 ir 1926 m.) skelbiamos partijų ir jų atstovų programos, detalios fiksuojama Seimų darbo eiga. (Į 1926 m. posėdžių ataskaitas įtraukiant žydų delegatų pasisakymus, pažymėta, kurie iš jų skambėjo jidiš kalba. Posėdžių, kuriuose žydų delegatai aktyviai nesireiškė, ataskaitos tokios pat detalios.)

Šalies politika išlieka *Di yidische shtime* prioritetine tema. Vienas 1926 m. gruodžio numeris beveik visas skirtas prezidento Kazio Griniaus 60-mečiui¹⁶, o jau kitas numeris praneša apie gruodžio 17 d. perversmą¹⁷. Visą gruodį dienraštyje apstu šios temos publikacijų: tai užsienio šalių reakcijos, karo komendanto potvarkiai, ministrų pasisakymai ir kt.¹⁸; taip pat paskelbta detali 1927 m. sausio 15–16 d. vykusio tautininkų suvažiavimo ataskaita¹⁹.

¹⁴ 1920 m. atskira brošiūra buvo išleistas „Rinkimų į Lietuvos Steigiamąjį Seimą Įstatymo“ vertimas į jidiš kalbą (žr.: Der gezets vegn di valn in litvishn grindungs seym. Kaunas, 1920).

¹⁵ Publikacijos, skirtos Steigiamajam Seimui, prasideda 1920 m. balandžio mėnesį: 2 d., nr. 78, p. 1 – žydų kandidatų į Steigiamąjį Seimą sąrašas (buvo kartojamas tolesniuose numeriuose); balandžio 15 d., nr. 84, p. 1 – agitacinis plakatas, kviečiantis į rinkimus; nuo gegužės pradžios kiekviename numeryje – gausi medžiaga apie pasirengimą Steigiamojo Seimo atidarymui; gegužės 15 d., nr. 109, p. 1 išspausdinta Seimo atidarymo dieną paskelbta Nepriklausomybės deklaracija. Žr. taip pat kitus 1920 m. pranešimus apie Seimo posėdžius ir priimtus sprendimus: *Barkat L.* Arum dem grindungs-seym (liet.: Apie Steigiamąjį Seimą). 1920, gegužės 21 d., nr. 113, p. 2; *Di litvishe prese vegn dem grindungs-seym* (liet.: Lietuvos spauda apie Steigiamąjį Seimą), ten pat; *Khim M.* Fun grindungs-seym (liet.: Iš Steigiamojo Seimo), gegužės 28 d., nr. 116, p. 2; *Fun grindungs-seym* (liet.: Iš Steigiamojo Seimo). 1920, birželio 2 d., nr. 120, p. 2. To paties pavadinimo nepasirašyti pranešimai: birželio 29 d., nr. 127, p. 3–4; liepos 1 d., nr. 129, p. 3; liepos 9 d., nr. 136, p. 3; liepos 30 d., nr. 155, p. 2; rugpjūčio 3 d., nr. 157, p. 3; rugpjūčio 6 d., nr. 160, p. 3; rugpjūčio 13 d., nr. 166, p. 2; rugpjūčio 16 d., nr. 168, p. 2; *Kisin I.* Fun grindungs-seym (liet.: Iš Steigiamojo Seimo), birželio 23 d., nr. 122, p. 3–4, tęsinys – birželio 24 d., nr. 123, p. 3; *In grindungs-seym* (liet.: Steigiamajame Seime), rugpjūčio 11 d., nr. 164, p. 3, tęsinys – rugpjūčio 12 d., nr. 165, p. 3, ir kt.

¹⁶ *Lemchenas Ch.* Dr. K. Grinius – „varpininkas“ (jid.: D-r K. Grinius – der „varpininkas“), 1926 m. gruodžio 17 d., nr. 287, p. 2.

¹⁷ Žr. įvykių kroniką: *Vi azoy iz es geshen?* (liet.: Kaip tai įvyko?), 1926 m. gruodžio 18 d., nr. 288, p. 1; pokalbį su ministru pirmininku Augustinu Voldemaru bei švietimo ministru Leonu Bistru: *Premyer-ministr prof. voldemaras vegn di geshenishn. Vos zogt bilnungs-ministras d-r bistras?* (liet.: Ministras pirmininkas prof. Voldemaras apie įvykius. Ką sako švietimo ministras dr. Bistras?), ten pat, p. 2; Kauno karo komendanto įsakymus, ten pat, p. 2, informacinius pranešimus apie Mykolo Sleževičiaus Ministrų Kabineto dimisiją bei naujo kabineto sudarymą, ten pat, p. 2.

¹⁸ Žr.: 1926 m. gruodžio 21 d., nr. 291 pranešimą apie Antano Smetonos tapimą prezidentu (p. 2); *Y. Zhofer.* Premyer-ministr vegn iberkerenish in lite (liet.: Ministras pirmininkas apie perversmą Lietuvoje), 1926 m. gruodžio 22, nr. 292, p. 2 pateikta spaudos atstovams pristatyta A. Voldemaro pozicija; *Krigs-ministr merkis vegn der lage* (liet.: Karo ministras Merkys apie padėtį, ten pat, p. 1 (karo ministro Antano Merkio įvykių vertinimas) ir t. t.

¹⁹ *Vos iz geredt gevorn afn tsuzamenfor fun di tautininkes* (liet.: Ką kalbėjo suvažiavime tautininkai), 1927 m. sausio 21 d., nr. 18, p. 2.

Visos šios žinios ir pranešimai skelbti be komentarų. Tam tikrą politinio žydų bendruomenės elito – žydų frakcijos Seime nuostatų dėl naujos tvarkos vaizdą galima susidaryti iš žydų frakcijos Seime pirmininko dr. Jokūbo Robinzono pasisakymų²⁰. *Di yidishe shtime* šį interviu paskelbė po to, kai Robinzonas jau buvo dalyvavęs dviejuose Seimo posėdžiuose įsitvirtinus naujam režimui. Robinzono atsakymai yra diplomatiški ir aptakūs, visiškai lojalūs. Šalies situaciją jis apibūdino kaip „stabilizavusią“, išreiškė viltį, kad nauja valdžia eliminuos pilietinio karo galimybę. Į klausimą dėl mažumų padėties Robinzonas atsakė, kad naujos vyriausybės nuostatos mažumų klausimu dar nepaaiškėjo, jiems spręsti turi būti skirtas specialus Seimo posėdis, tačiau ministro pirmininko „žinomas pakantumas žydams“ leidžia tikėtis, kad jis ir toliau laikysis tos pačios linijos. Robinzonas neigia nuomonę, kad žydai neturėtų dalyvauti Seimo darbe – toks pasitraukimas rodytų, kad žydai iš esmės, priešiški naujam režimui; produktyvi nuostata – toliau dirbti Seime ir dėti pastangas, kad būtų užtikrintos žydų mažumos teisės, ar bent jau neformuoti išankstinių nuomonių. Šis interviu lyg apibendrina pačios *Di yidishe shtime* redakcijos laikyseną šalyje pasikeitusio režimo atžvilgiu. Ji nesikeičia ir vėliau: nuo 1927 m. balandžio pabaigos nuolat spausdinama medžiaga apie naujos Konstitucijos projektą, kurios ašį sudaro redaktoriaus Ruvino Rubinshteino aiškinamasis straipsnis apie pagrindinius projekto principus²¹. Tai, kad nauja Konstitucija turėjo įtvirtinti autoritarinį režimą, nesulakė straipsnio autoriaus ir apskritai *Di yidishe shtime* komentarų. Taigi, anot dienraščio žurnalistus, Lietuvos žydų bendruomenė turi priimti šalyje susiformavusį *status quo* ir rasti galimybių jame vykdyti savo bendruomenės uždavinius, o kartu sąmoningai pilietišškai veikti šalies labui, nepriklausomai nuo valdžios permainų. Nėra pagrindo šią poziciją laikyti vien atsargumo naujoje situacijoje išraiška, juk visais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo tarpsniais dienraštis propagavo aktyvųjį lojalumą. Pavyzdžiui, kviesdamas 1919 m. prisijungti prie valstybinės paskolos, vykusios nuo rugpjūčio 17 iki 25 d., dienraštis teigė:

„Gera suprantame, kad mūsų aktyvumas dalyvaudant paskolos savaitėje parodys, kiek stipriai mylime savo gimtąjį kraštą ir kiek norime matyti jo miestus atgaunant laisvę ir nepriklausomybę.“²²

²⁰ *Zh[ofer] Y.* Der nayer matsev in lite un di yidn. A geshprekh mit d-r Y. Robinson (liet.: Nauja Lietuvos padėtis ir žydai. Pokalbis su dr. J. Robinzonu), 1926 m. gruodžio 27 d., nr. 296, p. 2.

²¹ *Rubinshteyn R.* Dem konstitutsie-bayt (liet.: Pasikeitimai Konstitucijoje), 1927 m. gegužės 11 d., nr. 107, p. 2.

²² *Di halvov-vokh farvailungen* (liet.: Paskolos savaitės eiga), rugpjūčio 15 d., nr. 20, p. 2. Plg. straipsnį apie kitą paskolą *Apžvalgoje*: „Padėkite savo valstybei, savo motinai. <...> Turime tat daryti savo laiku, nelaukdami jokių priminimų ar išpėjimų bei parodydami savo pilietinį subrendimą bei sąmoningumą“ ir t. t. (žr.: *Uteniškis B.* [slpv.] Atlikime savo pareigą, 1935 m. birželio 16 d., nr. 1, p. 2).

Per visą *Di yidishe shtime* leidimo laikotarpį reikšminga, žydų bendruomenei skelbti verta informacija buvo laikomi Seimo atidarymas, naujų ministrų kabinetų sudarymai bei ministrų kabinetų nuotraukos²³, vyriausybės potvarkiai, informacija apie šalies biudžetą ir pan. Svarbūs valstybiniai dokumentai ir sprendimai skelbiami visu, iš lietuvių kalbos išverstu tekstu²⁴ ar pateikiamos išsamios jų ištraukos²⁵. Nuolat buvo rengiamos lietuvių spaudos apžvalgos²⁶, interviu su Lietuvos politikais ir visuomenininkais²⁷, veikė rubrikos „Savaitė politikoje“, „Aktualūs politiniai aptarimai“, „Kauno miesto taryboje“. Su rubrikomis „Kauno gyvenimas“, „Kas girdėti Lietuvoje?“ bei „Iš provincijos“ buvo skelbiamos tiek žydų gyvenimo aktualijos, tiek bendro pobūdžio lokali informacija, o kitame nuolatiniam skyriuje „Krašto naujienos“ informacija žydų temomis visai nebuvo spausdinama²⁸.

Pateikiant tarptautines žinias akivaizdūs du blokai: Lietuvos valstybei ir pasaulio žydų bendruomenei aktualūs įvykiai. Pirmame dominuoja informacija iš kaimyninių šalių: Latvijos, Lenkijos, Rusijos, ypač apie tiesioginius ryšius arba konfliktus²⁹; su rubrika „Diplomatinės naujienos“ pranešama apie naujai užmezgamus

²³ Pvz., 1927 sausio 13 d., nr. 11, p. 3.

²⁴ Vertėjai nenurodomi, tai leidžia daryti prielaidą, kad bent jau tarp *Di yidishe shtime* bendradarbių lietuvių kalbos žinojimas nebuvo laikomas išskirtiniu dalyku.

²⁵ Pvz., 1926 m. birželio 23 d. nr. 14, visos p. 2 – Naujo ministrų kabineto deklaracija (jid.: Deklaratsie fun naye kabinet); Vyriausybės deklaracija apie biudžetą (jid.: Regiruns-deklaratsie vegn biudzhet), 1926 m. spalio 22 d., nr. 240, visos p. 2.

²⁶ Dažnai apžvelgiami leidiniai: *Socialdemokratas*, *Darbas*, *Lietuva*, *Lietuvis*, *Lietuvos ūkininkas*, *Lysvė*. Pavadinimai pateikiami jidiš raidėmis, bet lietuviškai, neverčiant į jidiš; tai suponuoja skaitytojų orientavimosi lietuvių spaudoje arba bent jau redakcijos siekį, kad jie to orientavimosi įgautų.

²⁷ Pvz., su Kauno burmistru J. Vileišiu dėl policijos žiauriai sutramdytos demonstracijos prieš atleidimus iš darbo ir atliginimų mažinimą (žr.: *Israeli* [slpv.]. Arum blutishe intsident af ratushe-plats (liet.: Apie kruviną incidentą Rotušės aikštėje), 1925 m. sausio 22 d., nr. 19, p. 3) – tiesa, apie šį įvykį informuojama dar keliuose *Di yidishe shtime* numeriuose; su vidaus reikalų ministru Vladu Požela apie aktualias krašto problemas; iš ministrui pateiktų klausimų tik vienas – apie žydų bendruomenę (žr.: *Y. Zhofer*. Inern-minister vegn aktuele inern-inyonim (liet.: Vidaus reikalų ministras apie aktualius šalies gyvenimo klausimus), 1926 m. liepos 7 d., nr. 153, p. 2); su Prekybos ir pramonės rūmų pirmininku Jonu Dobkevičiumi dėl ekonominės krizės (Žr.: *A. Ekonomishe krizis un zayne sibes* (liet.: Ekonominė krizė ir jos priežastys), 1927 m. vasario 16 d., nr. 40, p. 2; su švietimo ministru Konstantinu Šakeniu apie Lietuvos mokyklų reformą (žr.: *S'vet geplant reformirn shul-vezn* (liet.: Planuojama reformuoti švietimą mokyklose), 1933 m. liepos 10 d., nr. 160, p. 2) ir kt.

²⁸ Plg.: 1927 m. balandžio 15 d. 90 numeris skirtas Pesacho šventei ir turi 16 p., tačiau antrame iš jų išspausdinti ministro pirmininko paaiškinimai dėl rinkimų į Seimą (žr.: *Naye seym-valn itst ummeglikh* (liet.: Nauji Seimo rinkimai šiuo metu neįmanomi) bei švietimo ministro L. Bistro *Lietuvos rytui* pristatyta pozicija dėl galimybės tautinėse mokyklose studijuoti, be bendrų, konkrečiai bendruomenei rūpimus dalykus (žr.: *Bildungs-ministr bistras far kulturele oytonomie* (liet.: Švietimo ministras Bistras – už kultūrinę autonomiją).

²⁹ Pvz.: 1920 m. gegužės 11 d. nr. 104 visos pirmas puslapis skirtas oficialiai informacijai dėl Lietuvos ir Rusijos taikos sutarties. Žr.: *Di litvish-rusish sholem onterhadlungen* (liet.: Lietuvos ir Rusijos taikos derybos). Publikacijų šia tema 1920 m. yra ir daugiau. Žr.: *Di litvish-rusishe*

Lietuvos tarptautinius ryšius. Tarptautinės politinės informacijos tonas toks pat neutralus, kaip krašto žinių, tačiau kai kurios publikacijos, nors netiesiogiai, rodo, kad ir tarptautinės politikos srityje *Di yidishe shtime* redakcijai svarbiausi yra Lietuvos interesai³⁰.

SOCIALINIO IR KULTŪRINIO GYVENIMO PATEIKIMO BŪDAI

Di yidishe shtime sistemingai apžvelgdavo Lietuvos socialinio ir kultūrinio gyvenimo aktualijas. Kai kurios iš šių temų dienraščio puslapiuose sulaukė ne vien informacinių pranešimų, bet ir specialiai parengtų straipsnių³¹. 1926 metais pranešama apie Lietuvių kultūros kongresą³², vėliau publikuotas straipsnis, kurio autorius, apsilankęs kongrese, dalijasi asmeniniais pamastymais, teigiamai įvertina delegatų rimtumą ir atsidavimą lietuvių kultūrai. Jis ypač pabrėžia liaudininkų, jo apibūdinamų kaip „pati radikaliausia jėga Lietuvoje“, „netikėtą“ santūrumą. „Lietuva – maža ir neturtinga šalis, gerai, kad jos lyderiai nepasirinko Lenkijos

sholem onterhadlungen (liet.: Lietuvos–Rusijos taikos derybos), gegužės 28 d., nr. 127, p. 1; Der sholem opmakh tsvishn lite un rusland (liet.: Lietuvos taikos sutartis su Rusija), rugpjūčio 25 d., nr. 176, p. 2, tęsinys rugpjūčio 26 d., nr. 177, p. 2 ir rugpjūčio 28 d., nr. 179, p. 2. Taip pat žiūrėti: Di vays-rusishe frage. A geshprakh mit di vaysrusishe delegatsie in kovne (liet.: Baltarusijos klausimas. Pokalbis su Baltarusijos delegacija Kaune), 1920 m. gruodžio 5 d., nr. 256, p. 2; Di naye faze fun poylish-litvish sikhsekh (liet.: Nauja Lenkijos ir Lietuvos konflikto stadija), ten pat (šiai temai skirtas ir visas pirmas 1920 m. gruodžio 21 d. nr. 270 puslapis bei kiti įvairiais metais pasirodę straipsniai); Premyer voldemaras baym italyenishn kenig un musolini (liet.: Premjero Voldemaro lankymas pas Italijos karalių ir Musolini), 1927 m. rugsėjo 16 d., nr. 216, p. 1; Untergeshribn handels-opmakh mit italie (liet.: Pasirašyta prekybos sutartis su Italija), 1927 m. rugsėjo 16 d., nr. 216, p. 1, ir t. t. Suprantama, kad nuo 1933 m. smarkiai daugėja pranešimų apie Vokietiją ir Italiją.

³⁰ Pavyzdžiu gali būti 1927 m. sausio 28 d. nr. 24 skelbtas dr. G. [Hiršo] Rutenbergo analitinis straipsnis „Lietuva, Anglija ir TSRS“ (jid.: Lite, england un s.s.s.r). Apžvelgdamas Lietuvos politiką ir visuomenės nuomones dėl orientavimosi į Vakarus ir Rytus, autorius pritaria tokiai apibendrinant suformuluotai nuostatai: „Lietuva turi solidarizuotis su Lenkijai priešiška nusištačiusiomis kaimyninėmis valstybėmis, kartu su jų tautom kovoti prieš Lenkiją. Taigi, pirma čia – Rusija“ (p. 2). Čia nekomentuosime politinės straipsnio autoriaus įžvalgos; atkreiptinas dėmesys į antilenkišką, laikmečio kriterijais – neabejotinai patriotišką pažiūrą.

³¹ Pvz.: *Ben-Tsemakh* [slpv.]. „Di gort-shtot“. A brif fun shavl (liet.: Miestas-sodas. Laiškas iš Šiaulių), 1925 m. sausio 6 d., nr. 5, p. 3 – apie Šiaulių atsigavimą po Pirmojo pasaulinio karo bei Amerikos lietuvių įnašą į šį procesą. (Amerikos lietuvių diasporos naujienos periodiškai pateikiamos *Di yidishe shtime* puslapiuose. Pvz.: Ba di amerikaner litviner (liet.: Pas Amerikos lietuvių), 1920 m. vasario 1 d., nr. 27, p. 2, ir kt.). Taip pat žr.: *Ch. Z. Shavl greyt zikh tsu oysshtelung* (liet.: Šiauliai ruošiasi parodai), 1926 m. rugpjūčio 18 d., nr. 189, p. 2 – apie pasirengimą žemės ūkio ir pramonės parodai. Abu straipsniai apie Šiaulius kupini meilės miestui, autoriai mato miesto klestėjimą kaip visų jo gyventojų darbo tikslą.

³² Fun litvishn kultur-kongres. Erefnungs rede fun bildungs ministr (liet.: Iš Lietuvių kultūros kongreso. Švėtimo ministro kalba atidaryme), 1926 m. rugpjūčio 24 d., nr. 194, p. 1.

kelio – fantazijų ir tuščios garbės. Tačiau kraštas, turintis tokių ramių, protingų ir atsidavusių veikėjų, visgi yra turtingas. <...> Nors mes, žydai, jaučiame natūralų prisirišimą prie savos kultūros... mes kreipiamės į lietuvių kultūros veikėjus su meile ir geriausiais linkėjimais.“ Po straipsnio pateikti svarbiausi kongreso sprendimai³³.

Dienraštyje atsiranda ir pranešimų apie Lietuvos tarptautinius kultūros ryšius: pavyzdžiui, pasakojama apie Latvių-lietuvių vienybės trečiąjį kongresą (su nuotrauka)³⁴.

Jubiliejiniam, 2000-ajame *Di yidishe shtime* numeryje³⁵ paskelbtas Kauno Šalom Aleichemo komercinės gimnazijos mokytojo J. Livšico lietuvių legendos apie Nerį atpasakojimas³⁶ bei Urijos Kacenenbogeno išverstos trys pirmos išspausdintos (1745) lietuvių liaudies dainos su redakcijos įvadu apie Kacenenbogeno projektą renkant lietuvių tautosaką bei jo paties lietuvių liaudies dainų rinkimo ir tyrinėjimo istorijos trumpa apžvalga³⁷. Ši medžiagos visuma pristatė lietuvių ir žydų kultūros sąsajas tarsi pirmą kultūrinio klodo – tautinės kultūros lygmeniu. Be jokios abejonės, redakcija sąmoningai suplanavo jį būtent jubiliejiniam numeryje, taip paminėdama ilgametės dienraščio pastangas žadinti žydų bendruomenės domėjimąsi įvairiomis Lietuvos istorijos, kultūros ir gyvenimo sritimis.

Visus 1930-uosius metus *Di yidishe shtime* ėjo su paantrašte „Vytauto Didžiojo metai“ ir parengė daug medžiagos apie Vytautą Didįjį ir Lietuvos istorijos įvykius³⁸.

Galima teigti, kad iš visų tarpukario Lietuvos žydų periodinių leidinių *Di yidishe shtime* dėjo daugiausia pastangų angažuoti savo skaitytojus į šalies gyvenimą.

³³ *Feldshteyn Ts.* Der litvischer kultur-kongres (liet.: Lietuvių kultūros kongresas); Vikhtike bashlusn fun kultur-kongres (liet.: Svarbūs kultūros kongreso sprendimai), 1926 m. rugpjūčio 29 d., nr. 198, p. 2.

³⁴ Letish-litvischer dernenterungs-kongres ongenumen a rezoliutsie benoge vilne (liet.: Latvių-lietuvių vienybės kongresas priėmė rezoliuciją dėl Vilniaus), 1926 m. birželio 22 d., nr. 140, p. 3; rezoliucijoje reiškiamas protestas prieš lietuvių mokyklų uždarymą Vilniaus krašte.

³⁵ 1926 m. gegužės 18 d., nr. 113.

³⁶ *Livshin Y.* Di vilie. A litvishe legende (liet.: Neris. Lietuvių legenda), 1926 m. gegužės 18 d., nr. 113, p. 9.

³⁷ *Katsenelenbogen U.* Di ershte dray gedrukte daynes (liet.: Trys pirmos spausdintos dainos), 1926 m. gegužės 18 d., nr. 113, p. 12. 1930 metais U. Kacenenbogenas išleido Toronte didelį rinkinį *Daines* (liet.: *Dainos*). Pratarmėje jis pateikė žinių apie senovės lietuvių kilmę, liaudies papročius, pagoniškas dievybes, kalbą, istoriją, tautosaką. Tiesa, Kacenenbogeno veikla buvo pažymėta lietuvių spaudoje (žr.: Lietuvių dainos žydų kalba // Kelias, 1926 m. birželio 25 d., nr. 26, p. 8; S. B-dė. Žydai apie Lietuvą // Lietuvis, 1927 m. rugsėjo 21 d., nr. 210, p. 2).

³⁸ Daugiau apie tai: *Žukaitė V.* Vytauto Didžiojo metai žydų periodikoje, įteikta publikacijai Lietuvos žydų bendruomenės tinklalapyje: <http://www.litjews.org/Default.aspx?Element=ViewArticles&TopicID=406&Lang=LT>

Tai tampa aiškiau jį palyginus, pavyzdžiui, su gana populiariu ir ilgokai leistu į religingam skaitytojui skiriamu leidiniu *Yidisher lebn* (*Žydų gyvenimas*)³⁹. Turint galvoje, kad iki pat holokausto Lietuvos žydų religinė bendruomenė buvo stipri ir gausi⁴⁰, *Yidisher lebn* turėjo gana plačią auditoriją. Nestebina, kad savaitraštis gausiai spausdino rabinų nuomones Toros, Talmudo ir jų studijų, etikos, religinių prievolių laikymosi klausimais, polemiką su žydų pasaulietiško raiškos, religinių veikėjų biografijas, jų kūrinių apybraižas ir pan. Tačiau kalbant apie Lietuvos gyvenimo žinių patekimą, šis leidinys sudarė drastišką kontrastą *Di yidische shtime*. Lietuvos politinio ir kultūrinio gyvenimo aktualijos jame buvo aprašomos itin skurdžiai, dėmesys telkiamas į žydų tautinio gyvenimo temas, Lietuvos politinėms ar socialinėms problemoms skirta informacija spausdinta kas trečiame ketvirtame numeryje arba dar rečiau. Lietuvai svarbūs dalykai pateikiami akivaizdžiai „žydų interesų“ rakursu⁴¹. Nors *Yidisher lebn* skaitytojai, net ir priklausydami uždaresniam pagal prigimtį religiniam bendruomenės segmentui, savo kasdieniame ir ekonominiame gyvenime ne tik susidurdavo su lietuviais, bet ir su jais turėdavo visokeriopų sąsajų ir kontaktų, vien jau dėl to negalėdami būti abejingi šalies likimui ir jos pasirinktiems politiniams keliams, laikraštis sugebėjo išlaikyti izoliuotą, vien tik žydų gyvenimu besidominčią laikyseną, sukurti savotišką dirbtinę informacinę salą⁴². Tikėtina, kad aktualias naujienas pranešančių ir gvildenančių

³⁹ Religinės grupės „Achdut“ (liet.: „Vienybė“), jungusios partiją „Agudat Israel“ (liet.: „Izraelio tautos sąjunga“), jos jaunimo organizaciją „Tseirey Israel“ (liet.: „Izraelio tautos jaunuo­menė“) ir nepartines religines bendruomenes, leidinys, iki 1923 m. dienraštis, vėliau savaitraštis; 1922–1934 m. redaktorius – Samuelis Zeidlas Šereševskis, 1935–1939 m. – Efraimas Gelfandas (Kaunas, 1922–1935; Telšiai, 1935–1939). *Yidisher lebn* ėjo jidiš kalba, bet dalis straipsnių publikuota hebrajų kalba.

⁴⁰ Žr.: *Mendelsohn E.* The Jews of East Central Europe between the World Wars. Bloomington, 1983, p. 215.

⁴¹ Pvz., 1924 m. lapkričio 5 d. numeris išėjo su priedu „Posėdis dėl sekmadienio poilsio – antradienį Seime!“ Bet pagal pobūdį tai ne informacija, o redakcijos atsisaukimas nepalaikyti Seimo sprendimo dėl privalomo sekmadieninio poilsio, kuriuo „siekiama Lietuvos žydus dvasiškai ir ekonomiškai susilpninti“, dėl to kviečiama „apleliuoti į lietuvių tautą ir jos lyderius“. Žr.: Zuntog-ru gezec – dinstig in seym!, 1924 m. lapkričio 5 d., nr. 195, atskiras nenumeruotas lapas. 1939 m. straipsnyje „Opi problema“ kalbama apie naujus Lietuvos žydams aktualius darbus ir problemas, Lietuvai užėmus Klaipėdos kraštą; kiti šios teritorijos gyventojai neminimi. Žr.: *Ben-Chana D.* [slpv.] Beaya dekhufa [hebr. k.], 1939 m. balandžio 3 d., nr. 204, p. 9. Esant tokioms nuostatoms, neapsieita be simptomiškų kuriozų: 1934 m. mažytėje žinutėje apie tai, kad švietimo ministras susitiko su religinių hebrajų mokyklų tinklo *Yavne* atstovais, pateiktos delegacijos narių pavardės ir net jų specialybės, bet ministro pavardė liko nepaminėta. Žr.: Bildungs-minister oysgenumen „Yavne“ forshtheyer (liet.: Švietimo ministras priėmė *Javne* atstovus), 1934 m. rugpjūčio 7 d., nr. 7, p. 1.

⁴² Nemanytina, kad *Yidisher lebn* pobūdį galėtų paaiškinti Lietuvos religinės bendruomenės apolitiškumas: populiarios Lietuvoje religinės partijos „Agudat Israel“, su kuria save asocijavę *Yidisher lebn*, bei Lietuvoje įkurtos religinių sionistų partijos „Mizrachi“ (liet.: „Rytietis“; kita pavadinimo prasmė – žodžių „Merkaz ruchani“ (liet.: „Dvasinis centras“) sutrumpinimas). Tačiau akivaizdu, kad religinių partijų dienotvarkėje prioritetinėmis buvo žydų tautinės ir

leidinių gausoje šis laikraštis siekė išsaugoti savastį, rizikavo būti konservatyvesnis, dinamiškumą ir atsivėrimą Lietuvos visuotiniam gyvenimui aukodamas savo prisiimtos žydų tradicinės vertybių sistemos apsaugojimo labui. O štai *Di yidishe shtime* redakcija vykdė sąmoningą integravimo strategiją, kuri, kaip rodo ilgametis leidinio gyvavimas, sulaukė skaitytojų palaikymo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *Di yidishe shtime* nebuvo daug kritinių ar poleminių straipsnių, skirtų Lietuvos gyvenimui. Tokie žanrai, kaip feljetonai, straipsniai su aiškia autoriaus arba redakcijos pozicija, *Di yidishe shtime* žurnalistų buvo naudojami beveik išimtinai gvildenant žydų bendruomeninio, politinio bei kultūrinio gyvenimo temas. Keli leidinyje paskelbti kritinio pobūdžio pranešimai ir straipsniai labai pastebimi bendrame korektiškai neutraliame dienraščio tekstų fone⁴³. Tai, pavyzdžiui, ironiškas, beveik atitinkantis feljetono žanrą A. Perlino straipsnis „Kunigas Šmulkštys – žydų draugas“⁴⁴ arba gana griežta laikraščių *Lietuva* ir *Lietuvis* kritika⁴⁵. Įdomus šiuo atžvilgiu yra poleminis straipsnis „Ar gerai lietuviai

konfesinės, o ne pilietinės teisės ir pareigos, tai patvirtina ir *Yidisher lebn*. Daugiau apie „Agudat Israel“ žr.: *Bendikaitė E.* Sionistinis sąjūdis Lietuvoje. Vilnius, 2006 (ypač p. 208–210). Daugiau apie „Mizrachi“ žr.: *Fishman Hakohen Y.L.* Di geshikchte fun „Mizrachi“ (liet.: „Mizrachi“ istorija; su lietuviška paantrašte). Kaunas, 1935; *Bendikaitė E.* Sionistinis sąjūdis Lietuvoje, p. 85–91.

⁴³ Redakcija išlaikė neutralų toną ir vengė komentarų net ir spausdindama I. Arbiblatto (pavardė pasirašyta lietuviškai) tekstą „Kanauninko Tumo nekrologas nužudytam žydai krautuvės savininkui Kaplanui – gražus humaniškumo dokumentas“ (jid.: Hespeld fun kanonik tumas nokhn ermordertn yidishn kremer kaplan – a sheyne dokument fun menshlibe), 1926 m. sausio 1 d., nr. 2, p. 5). Tai Juozo Tumo-Vaižganto (tuo metu Kauno Vytauto bažnyčios rektoriaus) *Lietuvoje* skelbto nekrologo Hiršui Berui Kaplanui, nužudytam Kaune 1925 m. Kūčių vakarą, atpasakojimas. Straipsnis nepasirašytas; redakcijos pozicija aiški iš pavadinimo ir nekrologo autoriaus pristatymo („žymus Lietuvos dvasiškis ir visuomeninis veikėjas“). Tačiau nekrologo autoriaus tonas toli gražu nėra neutralus, anaipatol, labai emociingas: didelės apimties nekrologas pavadintas „Tragedijos ir jų neįėjimas“, o tekste sakoma: „Šitie Kalėdų nuotyčiai itin tragiški ne vienai šeimai, kurios narys buvo nukentėjęs. Jie tragiški visai krikščioniškai visuomenei, kurioje pasitaiko tokių doros ir nuotaikos disonansų; tragiški pačiai valstybei, kuri nestengia savo piliečių rimties apsaugoti net tokioje išimtinai iškilmingoje valandoje, kaip Rimties vakaras. <...> Kaplanas...auklėjo vaikus gerais Lietuvos piliečiais. <...> Lietuviškai kalbėjo puikiai; taip pat ir jo šeima. Sūnus atitarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir taip valstybiškai nusiteikęs, kaip reta kas.“ (Žr.: *Tumas J.* Tragedijos ir jos neįėjimas // *Lietuva*, 1925 m. gruodžio 31 d., p. 4). Tumas-Vaižgantas piktinosi dėl to, kad aukos šeima dėl šventės pranešta tik antrą Kalėdų dieną. *Di yidishe shtime* pasitenkino šio žydams simpatizuojančio teksto atpasakojimu, beje, atkreipdamas skaitytojų dėmesį į *Lietuvos* redakcijos pasiteisinamąją pastabą, kad tardytoją galėjo pašaukti ne šventės, o kiti svarbūs reikalai (p. 4); tačiau pati pastaba nekomentuojama.

⁴⁴ A. Perlins. Galekh shmulkshits als-yidn fraynt, 1926 m. sausio 17–20 d., nr. 14–17.

⁴⁵ P.v., „Lietuvės“ shtelung (liet.: „Lietuvos“ pozicija), 1922 m. balandžio 27 d., nr. 93, p. 1, tęsinys p. 3 – P. Meškio straipsnio „Mokykla ir vidurinis visuomenės sluoksnius“ (*Lietuva*, 1926 m. balandžio 26 d., p. 1–2), skirto švietimo reformos projektui aptarti, analizė su kritinėmis pastabomis; Antisemitische tñses (liet.: Antisemitinės nuostatos), 1927 m. rugsėjo 23 d., nr. 221, p. 2 – dienraščiai *Lietuva* ir *Lietuvis* kritikuoti nepagrįstai apkaltinę užsienyje besimokančius Lietuvos studentus žydus „lietuvių šmeižimu“ (žr. *M.* Užsieny mokslus einančių

moka lietuvių kalbą?“⁴⁶, skirtas apžvelgti *Švietimo darbe* 1925 m. 11 numeryje išspausdintoms Vinco Krėvės dramos *Skirgaila* (1925 m.) bei Prano Augustinaičio monografijos *Lietuvybės elementai lenkų romantizme* (1921 m.)⁴⁷ recenzijoms. Pranešama, kad *Švietimo darbo* recenzijų autoriai⁴⁸ kritikavo Krėvę ir Augustinaitį dėl skurdžios lietuvių kalbos, jai nebūdingų ar anachroniškų vartosenų ir kitų lingvistinių trūkumų. Čia pat prisimenama *Lietuvoje* paskelbta „vieno žydo (Ch. Lemcheno)“ griežtai kritiška Liudo Giros *Rusų-lietuvių kalbos gramatikos* recenzija⁴⁹; taip pat teigiama, kad lietuvių mokyklų abiturientai nepakankamai gerai moka lietuvių kalbą ir įstoję į universitetą privalo išklaudyti papildomą lietuvių kalbos kursą. Straipsnis pasitelkia net satyros priemonę⁵⁰, o teksto visuma netiesiogiai perša išvadą, kad tokių asmenų, kaip jo pradžioje ir vėl minimas kunigas Šmulskštys, kaltinimai žydams dėl lietuvių kalbos nemokėjimo tėra pretekstas antisemitinėms pažiūroms išreikšti⁵¹. *Di yidishe shtime* pasitaiko ir kritinių valstybės ekonominės politikos vertinimų⁵². Po žydų kultūrinės autonomijos faktinio panaikinimo paste-

studentų konferencija // Lietuva, 1927 m. rugsėjo 20 d., nr. 211, p. 6. Beje, kitame *Lietuvos* numeryje pasirodė J. Čepaičio, įtarusio, kad straipsnio autorius pasinaudojo jo informacija, prieštaravimas: žr. J. Čepaitis. Atitaisymas. Dėl Antverpeno žydų studentų // Lietuva, 1927 m. rugsėjo 21 d., nr. 212, p. 7). *Di yidishe shtime* cituojamo (be datos) *Lietuvio* straipsnio identifiikuoti nepavyko.

⁴⁶ *A Vilkomirer* [slpv.] Cu konen di litviner gut litvish?, 1926 m. vasario 3 d., nr. 29, p. 3.

⁴⁷ Tai ne originaliai lietuviškai autoriaus parašytas darbas, o jo doktorato vertimas. Žr.: *Augustinaitis P.* Perwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim. Krokua, 1911.

⁴⁸ Straipsnis „Kalba ir literatūra“ yra dviejų dalių. Pirmoji (apie Krėvę) pasirašyta Jono Jablonskio slapyvardžiu Rygiškių Jonas, antroji – jo tikru vardu (žr.: *Švietimo darbas*, 1925, nr. 11, p. 1208–1224); *Di yidishe shtime* straipsnio autorius identifikavo prof. Jablonskį iš slapyvardžio.

⁴⁹ Žr.: *Lemchenas Ch.* Людас Гира. Русско-Литовская (?) грамматика, учебник и самоучитель. Ковно. Издание «Эхо» – „Aidas“. 1924 (klaustukas originale – L. L.). Lietuva, 1924 m. spalio 30 d., nr. 246, p. 7–8.

⁵⁰ Cituojama lietuviškai užrašyta patarlė „Juokiasi puodas, kad katilas juodas“.

⁵¹ Lietuvių kalbos mokėjimas kaip ypatinga Lietuvos žydų identiteto žymė ir jų atsidavimo Lietuvai ženklas buvo aptariamas žydų spaudos puslapiuose ne tik poleminiu apologetiniu tonu: pvz.: *Apžvalga* savo trejų metų darbo sukakties proga išspausdino straipsnių ir pranešimų rinkinį „Apžvalga skiepija Lietuvos žydams tėvynės meilę“, kuriame yra interviu su Žydų karių sąjungos centro valdybos pirmininku Jokūbu Goldbergu. Šis teigė: „Kalbant apie žydų tautos lojalumą Lietuvai, negalima nepaminti nuolat kylantį Lietuvos žydų prisirišimą prie lietuvių kultūros ir kalbos. Lietuviškos knygos yra plačiausiai žydų skaitomos. Žydų jaunimas vartoja lietuvių kalbą tarpusavyje ne tik viešose vietose, bet ir namie. <...> Greta žydų kalbos valstybinė kalba Lietuvos žydų vartojama ne tik iš pareigos jausmo, bet visai instinktyviai kaip artima ir mylima kalba“. (Pasikalbėjimas su žydų karių s-gos centro v-bos pirmininku J. Goldbergu „Apžvalgos“ 3 metų sukakties proga. 1938 m. liepos 1 d., nr. 25, p. 4).

⁵² P vz., *Zh[ofer]* Y. Naye tsol-hekherung un unzer handl. Vos zog fakhmener un sokhrim? (liet.: Naujas mokesčių kėlimas ir mūsų prekyba. Ką sako amatininkai ir prekybininkai?), 1926 m. birželio 2 d., nr. 123, p. 2; Der manifest fun frayhayt fun handl'n (liet.: Prekybos laisvės manifestas), 1926 m. spalio 25 d., nr. 241, p. 2, ir kt.

bima tam tikra kritinių straipsnių daugėjimo tendencija, nors jų skaičius niekada nebuvo didelis. Buvęs Kauno dienraščio *Folksblat* (jid. *Liaudies laikraštis*) redaktorius Judlas Markas, atkreipęs dėmesį į tai, kad skirtingomis politinėmis aplinkybėmis *Di yidishe shtime* nebuvo uždarytas, tai įvertino ne kaip laikraščio pilietiškumo ir patriotiškumo pripažinimą, bet kaip jo „lankstumą, apžvelgiant vidaus politikos problemas“⁵³. Esamų kritinio pobūdžio straipsnių analizė rodo, kad dienraščio bendradarbiai nesidrovėjo pareikšti savo pozicijos dėl Lietuvos žydams rūpimų klausimų, nesiėlgę apologetiškai ar pataikūniškai, būtent dėl to, kad neabejojo savo ir savo autorių bei skaitytojų teise ginti savo pilietines laisves. Kaip įrodymas iš dalies gali būti *Di yidishe shtime* priedas lietuvių kalba *Mūsų garsas*, kuriame kritinių ir net kovingų publikacijų, pavadintų *Di yidishe shtime* nebūdingomis sarkastiškomis bei kitaip stilistiškai nuspalvintomis antraštėmis, per dvejus jo gyvavimo metus buvo kur kas daugiau. Galima daryti prielaidą, kad kreipdamasi į potencialų lietuvių skaitytoją šio leidinio redakcija siekė parodyti, kad Lietuvos sionistai, o kartu ir visa žydų bendruomenė nesitaikys su žeminimais ir priespauda⁵⁴, o štai jidiš skaitantiems žydams buvo skiepijamas ramus, į taikius ryšius su Lietuvos visuomene orientuotas pilietiškumas.

„LIETUVOS JERUZALĖ LAUKIA“

Apie Vilnių ir Vilniaus kraštą *Di yidishe shtime*, palyginti su kitomis temomis, rašė išties nedaug net ir tarp žydų bendruomenės gyvenimo naujienų, bet redakcijos dėmesys šiai problemai buvo nuoseklus, o pozicija labai aiški nuo pat 1919 ir 1920 metų publikacijų: atpasakojamas interviu su Mykolu Biržiška dėl Vilniaus⁵⁵; vėliau straipsnyje „Naujoji Lietuva“ sureaguota į Vilniaus krašto atgavimą 1920 metų vasarą:

„Sugrąžinus okupuotas teritorijas atsirado ne tik pasikeitusi, bet išties nauja politiniu ir geografiniu atžvilgiu Lietuva. Pirmą kartą Lietuva atgauna savo tikras sienas. <...> Visa tai kelia krašto vyriausybei naujų nelengvai išsprendžiamų uždavinių... Buvusioje okupuotoje Lietuvoje reikia įsteigti savivaldybės organus... kuo anksčiau ją paruošti rinkimams į Steigiamąjį Seimą. <...> Tautinių mažumų problema <...> turės užimti dar svarbesnę vietą Lietuvos gyvenime, negu iki šiolei. Tautinės mažumos

⁵³ Mark Y. *Yidishe periodishe oysgabes*, p. 256.

⁵⁴ Ši nuostata sutampa su išreikšta daugelyje *Apžvalgos* straipsnių. Vyganto Vareikio teigimu, tarpukario „žydų spauda“ eskalavo kiekvieną antisemitinį ar tokiu atrodantį incidentą, tačiau šis apibendrinimas netinka *Di yidishe shtime* publicistikai apibūdinti; manytina, kad tyrėjas orientuojasi būtent į *Mūsų garso* ir *Apžvalgos* publikacijas. Žr.: Vareikis V. Žydų ir lietuvių susidūrimai bei konfliktai tarpukario Lietuvoje // Kai ksenofobija virsta prievarta. Lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a.–XX a. pirmoje pusėje / Sud. V. Sirutavičius, V. Staliūnas. Vilnius, 2005, p. 162–163.

⁵⁵ A.E.G [Grodzenskis A.]. *Vegn der vilner-frage*, 1920 m. liepos 30 d., nr. 154, p. 3.

sudaro, ypač po Vilniaus bei Gardino kraštų prijungimo, žymią Lietuvos žmonių dalį ir nori prisijungti prie visos Lietuvos atstatymo ir prie valstybinio aparato sudarymo išlaisvintose teritorijose. <...> Tai ypač liečia mus, žydus, sudarančius didelį atlaisvintų teritorijų ir bendrai naujos Lietuvos gyventojų skaičių.“⁵⁶

Kaip žinoma, šis entuziazmas greitai buvo nuslopintas Lenkijai užėmus Vilnių. Tuo metu *Di yidishe shtime* atsiranda naujos (ne nuolatinės) rubrikos: „Iš Lenkijos“ (pagal Vilniaus žydų laikraščius), „Iš Vilniaus“ (oficialios žinios bei žydų gyvenimo naujienos).

Stebima ir Vilniaus žydų bendruomenės padėtis visuomenėje: pavyzdžiui, pateikiamai ELTA agentūros žiniai *Di yidishe shtime* suteikė savo pavadinimą „Nepavykęs kaltinimas ritualiniu kraujo naudojimu Vilniuje“⁵⁷, be to, ne tik aprašė Vilniaus incidentą, bet ir pranešė apie analogiškus įvykius Lvove ir Žovkvoje, taip tarsi teigdamas, kad ne tik Vilniaus, bet ir visos Lenkijos valdžia nesugeba, o galbūt nesistengia apsaugoti savo piliečių žydų nuo panašių negandų.

Tarp nedaugelio emocingų *Di yidishe shtime* publikacijų yra susijusių kaip tik su Vilniumi. 1926 metų redakcijos vedamajame straipsnyje apie Vilniaus užėmimo minėjimo dieną⁵⁸ rašoma:

„Rytoj <...> visa Lietuva gedulingai minės dieną, kai Želigovskis brutaliai, pasityčiodamas iš teisingumo bei susitarymu, užgrobė istorinę Lietuvos dalį – Vilnių. <...> Želigovskio veiksmų nusikalstomas būdas buvo griežtai pasmerktas viso pasaulio. <...> Visa Lietuva <...> tiki, kad teisingumas turi nugalėti ir nugalės.“⁵⁹

Būtų galima matyti, kad šio straipsnio jausmingumas rodo dar ir specifišką žydų sentimentą Vilniui, bet publikacijos tonas ir retorika to nepatvirtina.

Kaip matyti, *Di yidishe shtime* laikysena Vilniaus klausimu yra vienareikšmiška. Ji sutampa su kituose Kaune leistuose žydų spaudiniuose reiškiamą poziciją.

⁵⁶ Di naye lite, 1920 m. rugsėjo 1 d., nr. 182, p. 2. Straipsnis nepasirašytas; E. Zingerio teigimu, jo autorius – literatūros ir meno kritikas E. Eljašėvas (klaidingas inicialas: Eljašėvo asmenvardis – Izraelis Izidorius – L. L.). Žr.: Zingeris E. Mūsų garsas ir *Herbačiauskas J.* Gimtasis kraštas.

⁵⁷ 1927 m. spalio 4 d., nr. 227, p. 2 (P. Vainšteino tarnaitė Mariana Stasiulevič pasiskundė policijai, kad buvo užrakinta šeimininkų namo palėpėje, kad jos kraują paimtų „macams Naujiems metams“ [taip straipsnyje]; policija paneigė kaltinimą). *Di yidishe shtime* pranešimas baigiasi žodžiais: „Vilniaus žydams teko dėl to išgyventi didelę baimę“; kalbant apie policijos tyrimą, žodis „tyrimas“ išspausdintas su kabutėmis.

⁵⁸ Der troyer-tog (liet.: Liūdna diena), 1926 m. spalio 10 d., nr. 228, p. 2. Kitame numeryje aprašyti šios dienos renginiai.

⁵⁹ Panašūs vertinimai ir retorika būdingi ir ankstesnėms Kauno žydų publikacijoms šia tema: pvz., 1921 m. anoniminėje brošiūroje, aprašančioje „Sužanų bylą“ (trijų Vilniaus žydų žudynes 1920 m.), rašoma: „Jau metai, kaip Lenkijos „ponas“ visaip bando pavergti žydų ir lietuvių laisvą dvasią... o kai neįstengia tai pasiekti, suima inteligentus, skiria laisvės šalininkams dideles pinigines baudas... <...> Nekelia abejonių, kad geležinės grotos bus sulaužytos, ir mes apjungsime jėgas statydami savo laisvą ir vieningą Lietuvą...“ – In zheligovskn geheynem (liet.: Želigovskio pragare). [Kaunas], 1921, p. 3, 5.

1922 m. trijų straipsnių rinktinėje jidiš kalba *Vilnius*, skirtoje Vilniaus priklausymui Lietuvai palaikyti, žymus jidišistas filologas, JIVO instituto kūrimo iniciatorius ir sionistų darbo partijos narys Nochumas Štifas⁶⁰ teigė: „Vilnius – mūsų tikėjimas ir viltis, tačiau ir mūsų žaizda. <...> Tai tūkstantį kartų didesnė žydų, nei tarptautinė problema.“⁶¹ Toliau, pažėrdamas nepalankių Lenkijos vertinimų, jis rašė:

„Už Vilnių kovojama jau trejus metus. Pirmą lenkų okupacija, atnešusi pogromus ir boikotus. Tada kruvinas pilietinis karas, tylos mėnuo, ir vėl Lenkija su kvailiu Želigovskio farsu. <...> Turime dabar sau užduoti klausimą: Lenkija ar Lietuva? Mūsų atsakymas aiškus: geriau Lietuva!!! <...> [Nepriklausomos] Lietuvos žydams dar daugiau reikia Vilniaus, nei Vilniui – jų... tetampa Vilnius Lietuvos žydijos politinio kelio ir žmogiškosios pasaulėžiūros orientyru.“⁶²

Di yidishe shtime pozicija artima ir tam, kas buvo rašoma atvirai antilenkiškos rinktinės *Vilnius ir Vilniaus kraštas*, išleistos 1932 m. Vilniui vaduoti sąjungos Kauno ruožo geležinkeliečių skyriaus⁶³, sutrumpintoje ir žydų skaitytojams adaptuotoje⁶⁴ versijoje jidiš kalba⁶⁵:

„Laisvos Lietuvos žydai, kaip lojalūs piliečiai, turi paremti politines aspiracijas savo krašto, to krašto, kuri savo didybės ir klestėjimo laikais priėmė čia atsikėlusius žydus, patikrino jiems plačias teises ir laisvę, ir tas teises ir laisvę saugojo ir ginė, kol galėjo, krašto, kuris atgimęs vėl nepriklausomam gyvenimui, vėl grąžino teises prieš tai ujamiesiems ir persekiojamiems žydams. Bet to dar maža. Kiekvienas žydas turi atsiminti, kad pavergtoje Lietuvos sostinėje ir visame pavergtame krašte vargą ir skurdą kenčia jo tautiečiai, kurie laukia išlaisvinimo valandos, kuomet jie galės ramiai gyventi, nebijodami sauvalės ir puolimų. Todėl kiekvienas nors kukliausią duoklę turi atnešti ant Vilniaus aukuro. Lietuvos Jeruzalė laukia. Juk mes be Vilniaus nenurimsim!“⁶⁶

IŠVADOS

Sveika atspindimo bendrojo Lietuvos ir žydų bendruomenės gyvenimo pusiausvyrą – tai ryškiausias *Di yidishe shtime* žurnalistikos bruožas. Galima manyti, kad jis atitiko daugumos Lietuvos sionistų sąjūdžio dalyvių poziciją, kuri neliko nepa-

⁶⁰ Kitų straipsnių autoriai – dr. H. Landau ir J. Rozenbaumas.

⁶¹ *Shtif N. Vilne* (liet.: Vilnius) // Vilne. Zamlung fun artiklen (liet.: Vilnius. Straipsnių rinkinys). Kaunas, farlag „Vilne“ (liet.: leidykla „Vilnius“), 1922, p. 3.

⁶² Ten pat, p. 6–8.

⁶³ Sudarė Komiteto pirmininkas Jurgis Žilinskas ir kt.

⁶⁴ T. y. akcentuota žydų situacija Vilniaus krašte, įdėtos žydų kvartalo ir jo gyventojų bei 1919 m. lenkų pogromų aukų nuotraukos etc.

⁶⁵ Vilne un vilner gebit. Kaunas, 1932.

⁶⁶ Šis teksto fragmentas yra tikslus rinktinės straipsnio pabaigos vertimas, todėl cituojamas pagal J. Žilinską ir kt. Žr.: *Žydai Vilniaus krašte pabaigos* // Vilnius ir Vilniaus kraštas / Sud. J. Žilinskas ir kt. Kaunas, 1932, p. 174–175.

stebėta Lietuvos visuomenėje⁶⁷. Tačiau memuarinė ir akademinė literatūra mini šį dienraštį taip dažnai, kad nelieta abejonių, kad jis tapo platesnių Lietuvos žydų bendruomenės sluoksnių forumu. *Di yidishe shtime* redakcijos parinktas aktualių naujienų ir politikos žinių pateikimo būdas, nuolatinis dėmesys Lietuvos kultūri-
niam gyvenimui bei analitinių straipsnių stilistika ir retorika liudija, kad *Di yidishe shtime* redakcija nematė reikalo kurti žydų auditorijai ypatingos informacinės erd-
vės, kurioje šalies gyvenimas būtų pateikiamas adaptuotu ar kitaip preparuotu būdu, o norėjo matyti žydų bendruomenę tiesiog kaip krašto piliečių, besidomin-
čių viskuo, kas vyksta šalyje, segmentą, o „žydų balsą“ – kaip tikrai etnine kilme ir kalba besiskiriančių Lietuvos gyventojų raišką.

⁶⁷ Bernaro Ivanovo teigimu, pagrįstu jo atliktos tautininkų spaudos ir kitų dokumentų anali-
ze, tautininkai matė sionistus kaip lojaliausią žydų visuomenės dalį. Žr.: *Ivanovas B.* Tautiš-
kumo beiškant Antano Smetonos Lietuvoje. Tautinių įvaizdžių klausimas. Vilnius, 2005,
p. 86–92.